

УДК 342.925:342.842

С. В. Ківалов

ВИБОРЧИЙ СПІР ЯК РІЗНОВИД ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ

Процес підготовки й проведення виборів всіх рівнів, враховуючи їх суспільно-політичне значення для країни, стають підґрунтям для виникнення великої кількості конфліктів між їх учасниками. Кожна подія або етап проходження виборчого процесу опосередковані рішеннями, діями його учасників, які потенційно можуть стати предметом спору і суттєво вплинути на результат виборів. Високий ступінь «конфліктності» виборчого процесу зумовлює пильну увагу законодавця до питань нормативного регулювання механізмів розгляду й вирішення виборчих спорів. На сьогоднішній день переважна більшість виборчих спорів розглядаються і вирішуються засобами адміністративного судочинства. Проте ефективність адміністративного судочинства щодо виборчих спорів у першу чергу залежить від розуміння їх правової природи, структури, суб'єктного складу.

Досліджуючи природу виборчого спору, передусім слід зазначити, що він завжди перебуває у правовому полі, є різновидом правового спору. На цей час, на жаль, загальнотеоретичне вивчення категорії «правовий спір» відстає від потреб практики, оскільки щодо цієї категорії існує гострий дефіцит наукових розробок правового характеру. Слід звернути увагу, що вперше розглядати правовий спір як самостійну юридичну конструкцію було запропоновано І. Г. Побірченком [17, с. 6] та І. М. Зайцевим [4, с. 23]. Проте в їхніх дослідженнях було визначено лише загальні риси цієї конструкції. Пізніше дослідження правового спору поступово поглиблювали його окремі аспекти або розкривали галузеві особливості. Зокрема, В. А. Сьоміною було обґрунтовано підхід до розуміння правового спору як особливого охоронного правовідношення [27], М. Д. Матієвський розкрив процесуальне розуміння спору про право та його зміст [14]. О. В. Бринцев [1], А. В. Єзеров [3], В. В. Лазор [10], Є. Б. Лупарев [11], А. Ю. Осадчий [15], В. А. Сьоміна [27], О. В. Чумако-

ва [30] присвятили свої праці вивченню окремих різновидів галузевих правових спорів [5].

Відповідно до класичного визначення цього терміна, спір або конфлікт (з латинського *conflictus*: зіткнення) — це зіткнення протилежних інтересів, поглядів [8, с. 101]. Разом із розвитком соціальних наук поглиблюється розуміння природи цього явища. Із часом сформувалися дві точки зору стосовно конфлікту: одна з них розглядає конфлікт виключенням із правил, що вносить дисонанс у стабільний розвиток суспільства, інша — навпаки, визначає конфлікт як перманентний стан суспільства, «не наявність, а відсутність конфлікту є ненормальним явищем» [28, с. 127]. Поступово остання точка зору набула найбільшого поширення. Більшість авторів розглядають конфлікт як природне явище будь-якого суспільства, яке не можна розглядати як виключно деструктивне, оскільки наявність конфлікту вказує на проблему, а її вирішення — стає шляхом удосконалення процесів, що відбуваються у суспільстві.

Законодавство України не містить у собі конструкції «юридичний конфлікт» і оперує такими термінами, як «злочин», «правопорушення», «спір» (цивільний, господарський, публічно-правовий). По суті, вони являють собою окремі форми юридичних конфліктів. Саме тому, переважна більшість учених зазначають, що правовий спір — це не будь-яке невдоволення однієї сторони правовідносин діями іншої, а офіційне пред'явлення скарги (позову) до державного органу або посадової особи, які уповноважені зазначений спір розглядати [16, с. 188; 13, с. 124]. Таким чином, правовий спір є формою об'єктивації юридичного конфлікту. Моментом такої об'єктивації є офіційне звернення до юрисдикційного органу.

Аналізуючи визначення правового спору, можна дійти висновку, що в юридичній літературі немає єдиного підходу щодо розуміння цього терміна. Так, Є. Б. Лупарев [11, с. 50] під правовим спором пропонує розуміти «такий тип правових правовідносин, який характеризується наявністю суперечностей сторін, які були викликані конфліктом інтересів або незбіжністю поглядів на законність та обґрунтованість дій суб'єктів правовідносин». На думку А. Б. Зеленцова [6, с. 47] правовий спір, як юридичне явище, безпосередньо викликається не конфліктом інтересів, а конфліктом прав, що виникає у зв'язку з порушенням прав та свобод громадян. При цьому, як справедливо зазначає Н. Ю. Хаманева [29, с. 11], поряд із суб'єктивним правом до предмета правового спору може входити й охоронювальний законом інтерес.

А. Ю. Осадчий зазначає, що публічно-правовий спір належить до соціальних конфліктів, а точніше до різновиду останніх — юридичного конфлікту, який визначається як прояв об'єктивних чи суб'єктивних суперечностей, що мають вираження у протиставленні сторін [16, с. 188]. Інакше кажучи, має місце така ситуація, коли кожна із сторін взаємодії переслідує свої цілі, які суперечать чи взаємовиключають одна одну. На

думку деяких учених, термін «правовий спір» визначається через термін «розбіжності» [3, с. 96–97].

Слід також звернути увагу на те, що серед нормативно-правових актів, які використовують термін «правовий спір», найбільш часто він зустрічається саме у КАС України. Відповідно до ч. 2 ст. 17 КАС України, компетенція адміністративних судів поширюється на: а) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; б) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; в) спори між суб'єктами владних повноважень із приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень; г) спори, що виникають із приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; д) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України; ж) спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму [9].

Існуюча потреба у визначенні суто правового терміна «правовий спір» з використанням усталеного в юриспруденції категоріального апарату призвела до формування двох підходів: правовий спір як юридична справа і правовий спір як охоронювані правовідносини. Їх аналіз дозволяє зробити висновок про неможливість їхнього протиставлення один одному або розгляд у вимірі «загальне і часткове». Виокремлені підходи розкривають, відповідно, зовнішні вираження правового спору та його внутрішнє наповнення, а в сукупності дозволяють якнайповніше розкрити сутність цієї складної і поки що малодослідженої категорії.

Враховуючи це, можна визначити такі ознаки правового спору:

а) учасниками є суб'єкти правовідносин, які наділені законом певною правоздатністю та дієздатністю. Лише суб'єкти, які можуть самостійно набувати права та обов'язки, здатні усвідомлювати й об'єктивувати існуючи між ними розбіжності; б) кожен з учасників правового спору по-різному усвідомлює обсяг прав та обов'язків (як своїх, так і свого опонента). Виключенням може бути лише навмисне порушення норм права одним із учасників, коли він свідомо здійснює помилкове тлумачення права; в) вирішення правового спору може здійснити один або декілька уповноважених на те законом органів. Наприклад, особа, яка вважає свої права порушеними, може обирати між адміністративним судом та безпосередньо вищим органом публічного управління, між господарським та третейським судом тощо; г) законодавство передбачає певний порядок вирішення спору (наприклад, позовне судочинство в судах, заявне провадження в органах публічного управління); д) головним завданням під час вирішення правового спору є захист чи відновлення прав, свобод і законних інтересів його учасників, інтересів держави чи територіальної громади.

У п. 1 ст. 3 КАС України публічно-правовий спір, визначається як спір, де хоча б однією із сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень [9]. Термін «публічно-правовий спір» вказує на те, що до предмета судового розгляду по даних справах будуть належати не тільки спірні адміністративно-правові, але й інші публічно-правові відносини, про які мова йде у шостій главі КАС України [13, с. 114]. Таким чином, усю сукупність спорів, які виникають на основі публічно-правових відносин, можна назвати публічно-правовими спорами. У зв'язку із цим, при визначенні підвідомчості справ цим судам, виникають серйозні труднощі (особливо, коли ситуація пов'язана із спорами, що виникають із трудових, фінансових та цивільних правовідносин).

У ч. 2 ст. 3 КАС України закріплено, що спір виникає у зв'язку із здійсненням суб'єктом владних повноважень «управлінських функцій». Такі функції, як відомо, опосередковуються відносинами влади — підпорядкування. Таким чином, законодавець поширює термін «управлінські функції» на дії всіх органів публічної влади [9]. Отже, поняття публічно-правового спору звужено і зводить його лише до управлінської сфери застосування права. У зв'язку з такими обставинами варто наголосити на тому, що норми адміністративного права виходять за межі регулювання лише управлінських відносин. Вони поширили свою дію на відносини, що виникають у зв'язку з наданням громадянам адміністративних послуг, застосуванням адміністративного примусу тощо.

Встановлення, чи має спір публічно-правовий або приватноправовий характер, можливе лише з урахуванням суті правовідносин, які породжують правовий спір. Зокрема, одним із критеріїв для визначення характеру спору є його нормативне підґрунтя: якщо сторони до виникнення спору перебували у відносинах, що регламентуються публічним правом, то і сам спір має публічно-правовий характер. У той же час цей критерій не можна вважати визначальним, оскільки існує багато спорів, учасники яких перебувають одночасно у публічно-правових та приватноправових відносинах.

Досить часто питання розмежування приватноправових і публічно-правових спорів вирішується через предмет спору.

Віднесення спору до групи приватноправових і публічно-правових навряд чи є можливим на підставі єдиного критерію. Слід звернути увагу на те, що в юридичній науці сформовано традиційні критерії розмежування норм приватного та публічного права як підсистем права. Наприклад, О. Ф. Скакун у своїй роботі пропонує відокремити публічно-правові відносини від приватноправових за такими критеріями: 1) інтерес (відповідно, публічний або приватний); 2) предмет правового регулювання (у приватному праві — майнові відносини, а в публічному — немайнові); 3) метод правового регулювання (у публічному праві —

метод субординації, а у приватному — метод координації); 4) суб'єктний склад (державні, муніципальні органи, їх посадові особи — у публічному праві, приватні особи — у приватному праві) [25, с. 68].

Все це свідчить про те, що характер правового спору не можна визначити через єдиний універсальний критерій. Лише характеристика правового спору з урахуванням сукупності його визначальних рис може дати підстави його віднесення до приватноправових і публічно-правових.

Отже, для розмежування публічно-правових та приватноправових спорів можна користуватися системою, яка складається із декількох критеріїв: а) наявність суб'єкта владних повноважень як сторони правовідносин, з яких виникає спір; б) публічно-управлінська діяльність суб'єкта владних повноважень у наведених відносинах, яка є предметом спору; в) наявність «публічного інтересу» територіальної громади або держави і вирішення спору.

За галузевою ознакою правові спори поділяються на цивільні, господарські, трудові, конституційні, адміністративні, фінансові тощо. Галузева належність предикатних правовідносин, тобто тих правовідносин, з яких правовий спір виникає, визначає і вид правового спору [12, с. 30]. Водночас при встановленні галузевої приналежності спору, окремі вчені пропонують виходити із того, яка галузь права містить норми, що регулюють порядок їх вирішення.

При визначенні адміністративно-правових спорів, дослідники часто відносять до них як спори про суб'єктивне право (спори про адміністративне право), так і спори про об'єктивне право (у зв'язку з «безпосереднім оскарженням» нормативних актів) [2, с. 55]. Разом із тим адміністративно-правовий спір є більш широкою категорією стосовно терміна «спір про право адміністративне». Поняття «адміністративний спір» у контексті діючого законодавства охоплює спори, що виникають не тільки безпосередньо із адміністративних правовідносин, а також із інших публічно-правових відносин (фінансових, податкових, митних, виборчих тощо). Сукупність таких спорів А. Б. Зеленцовим визначається як публічно-правові спори [6, с. 46]. Практичні потреби правового регулювання адміністративного судочинства України не створюють необхідності розмежування адміністративно-правових та публічно-правових спорів, проте невизначеність цих категорій стала причиною того, що юрисдикція адміністративного суду в КАС України визначається через перелік спорів, які не розглядаються в адміністративних судах.

Низкою статей КАС України його дія поширюється на спори, сторонами яких є суб'єкти, які не виконують ніяких «управлінських функцій». Це, зокрема, виборчі спори, справи про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії, про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії і деякі інші.

Наведені аргументи свідчать про необхідність уточнення кола публічно-правових спорів і необхідність здійснення їхньої класифікації з урахуванням передбачених законодавством способів їх розгляду й вирішення.

Незважаючи на довге існування виборчого спору як явища, термін «виборчий спір» набув поширення у наукових колах лише у 2004–2005 рр. [23, с. 6]. Так, навесні 2005 р. у м. Одесі у Міжнародному гуманітарному університеті відбулася всеукраїнська науково-практична конференція, яка була присвячена правовому врегулюванню виборчих спорів.

Виборчий спір за всіма критеріями належить до групи публічно-правових спорів, водночас аналіз тих самих критеріїв дозволяє встановити ознаки, які проявляють найбільш суттєві особливості виборчих спорів.

Виборчі спори, як правило, виникають у сфері застосування норм виборчого законодавства. Слід зазначити, що система нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок проведення виборів в Україні, відрізняється нестабільністю і частими змінами, що проводяться, як правило, напередодні проведення чергових виборчих кампаній. Основними правовими актами є закони України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [18], «Про вибори народних депутатів України» [19], «Про вибори Президента України» [20].

Особливість і певна відособленість виборчих спорів підкреслюється в ч. 1 ст. 17 КАС України, згідно з якою юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів.

Спори, у тому числі щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, які виникли поза межами етапів виборчого процесу та/або не стосуються виборчого процесу, не належать до спорів, пов'язаних з виборчим процесом, а тому визначення юрисдикції таких спорів та їх розгляд проводяться в загальному порядку.

Стаття 11 Закону України «Про вибори народних депутатів» дає визначення терміна «виборчий процес», під яким розуміється здійснення суб'єктами виборчого процесу виборчих процедур, передбачених законом [19]. Автори науково-практичного коментаря до попередньої редакції однойменного закону [5, с. 184] дають більш розкрите тлумачення. Так, під виборчим процесом вони розуміють здійснення суб'єктами виборчого процесу передбачених Законом дій (виборчих процедур), у результаті послідовного виконання яких відбувається волевиявлення народу.

Виникнення виборчого спору поза межами виборчого процесу є неможливим. Виборчий процес є різновидом юридичного процесу, який являє собою сукупність визначених законодавством етапів, що послідовно змінюють один одного: складання списків виборців; утворення одномандатних округів; утворення виборчих комісій; висування та реєстрація кандидатів; проведення передвиборної агітації; голосування; підрахунки голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів.

Суб'єктний склад традиційно розглядається як одна із підстав встановлення видової приналежності правових спорів. Виборчі спори як спори публічно-правові характеризуються наявністю суб'єкта, наділеного владними повноваженнями. Водночас, беручи до уваги сферу, в якій виборчі спори виникають, на перший план виходить обов'язковість участі у спорі учасника виборчого процесу. При цьому дослідниками у сфері адміністративного процесу неодноразово наголошувалося, що саме виборчі спори становлять виключення із правил визначення суб'єктного складу учасників адміністративного судочинства, оскільки в окремих виборчих спорах суб'єкт владних повноважень є відсутнім.

Предмет виборчого спору охоплюється визначеними у Конституції і спеціальних законах України виборчими правами громадян. Виборчі права є одними з основоположних політичних прав громадян будь-якої демократичної держави. Загальна декларація прав і свобод людини і громадянина, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Підсумковий документ Копенгагенської Ради з людського виміру ОБСЄ, нарешті, Конституція України закріплюють право громадян обирати й бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування. Реалізація цих основоположних прав за певних умов може стати предметом спорів, вирішення яких для демократичної держави є неможливим в інші засоби, окрім правових.

Наявність визначеної законодавством форми розгляду й вирішення виборчих спорів так само, як і специфіка порядку вирішення виборчих спорів, характеризує їх особливості. Слід звернути увагу, що на теперішній час, згідно з діючим законодавством, виборчий спір можна вирішити двома шляхами: у судовому та в позасудовому порядку. Під час проведення досліджень виникла необхідність детально проаналізувати обидва способи.

До недавнього часу судовий розгляд справ про вибори становив юрисдикцію загальних судів і відбувався в межах цивільного судочинства. При запровадженні адміністративного судочинства, адаптованого для врегулювання спорів, що виникають у публічно-правовій сфері, виборчі спори у жодному разі не могли залишатися в межах цивільної юрисдикції. Із набранням чинності КАС України процес вирішення справ, які виникають під час виборчого процесу, регламентується виключно зазначеним законодавчим актом. Компетенція адміністративних судів щодо вирішення виборчих спорів передбачена п. 5 ч. 1 ст. 17 КАС України.

Відповідно до зазначеної норми «компетенція адміністративних судів поширюється на спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму».

Особливості провадження у справах, пов'язаних із виборчим процесом, визначаються у ст. ст. 172–179 КАС України. У той же час суттєвим недоліком системи законодавства про вибори є еkleктичність систематизації матеріально-правових і процесуальних норм щодо виборів

всіх рівнів. Зокрема, на сьогоднішній день норми, які регламентують порядок судового вирішення виборчих спорів, містяться не лише у КАС України. Кожен із трьох виборчих законів, які діють в Україні, має розділ, присвячений порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу, тобто порядку вирішення виборчих спорів.

Виходячи з того, що адміністративний процес не можуть регулювати інші закони, крім КАС України, порядок звернення до адміністративного суду, розгляду та вирішення адміністративним судом виборчих спорів не може встановлювати законодавство про вибори. Вчені — представники конституційного та адміністративного права звертають увагу на те, що наявність у виборчих законах процесуальних положень, що стосуються оскарження в судовому порядку рішень, дій та бездіяльності суб'єктів виборчих процесів, вносить певний дисбаланс у зазначений вище механізм захисту прав та інтересів учасників публічно-правових відносин [7, с. 117]. При цьому мова йде не просто про дублювання законодавчих положень, але й про наявність колізій між ними, що зрештою може негативно позначитися на судовій практиці.

Ще одним механізмом вирішення виборчих спорів, як було наведено раніше, є позасудовий порядок. У такому разі органом, який вирішує виборчий спір, є відповідна виборча комісія. Так передбачено у ст. 93 Закону України «Про вибори Президента України» [20] або у ст. 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [19].

Відповідно до ст. 92 та ч. 1 ст. 93 Закону України «Про вибори Президента України» [20], скарги, що стосуються призначення, підготовки й проведення виборів, розглядаються відповідною виборчою комісією або судом. Таким чином, вищезазначені нормативно-правові акти передбачають можливість позасудового вирішення виборчих спорів. При цьому виборчі закони використовують термін «суб'єкт розгляду скарги», яким можуть бути відповідні виборчі комісії. Слід також підкреслити, що, розглядаючи виборчі спори, виборчі комісії здійснюють застосування відповідних норм права і, відповідно, набувають статусу суб'єкта владних повноважень. Інакше кажучи, виборчі спори може бути розглянуто в позасудовому порядку (деякі вчені використовують термін «адміністративний порядок» [24, с. 8]) або в судовому порядку.

На підставі аналізу законів України «Про вибори Президента України» [20], «Про вибори народних депутатів України» [19], «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [18] можна виокремити виборчі спори, які вирішуються виключно судом, та виборчі спори, яких може бути вирішено відповідною виборчою комісією або судом.

Виключно адміністративними судами в порядку адміністративного судочинства вирішуються такі виборчі спори: а) спори, пов'язані з рішеннями, діями або бездіяльністю Центральної виборчої комісії; б) спори, пов'язані з рішеннями, діями або бездіяльністю органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи,

організації, їхньої посадової чи службової особи; в) спори, пов'язані з рішеннями або діями об'єднання громадян, виборчого блоку, їхньої посадової особи або уповноваженого представника, діяльність яких тою чи іншою мірою торкається виборчого процесу, окрім рішень і дії, які належать до їхньої внутрішньої організаційної діяльності або їхньої виняткової компетенції; г) спори, пов'язані з діями або бездіяльністю засобів масової інформації, їх власників і службових посадовців, які порушують установлений законом порядок діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу, у тому числі щодо передвиборної агітації, зокрема, стосовно вимоги спростування опублікованих ними неправдивих відомостей про кандидата або партію (блок), що висунули кандидата.

В адміністративному суді чи у виборчій комісії на вибір особи, яка ініціює виборчий спір, вирішуються такі спори: а) спори, пов'язані з діями або бездіяльністю засобів масової інформації, їх посадових і службових осіб, у тому числі творчих представників, що порушують установлений законом порядок діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу, у тому числі стосовно передвиборної агітації, зокрема стосовно вимоги спростування опублікованих ними неправдивих відомостей про кандидата або партію (блок), які висунули кандидата, якщо суб'єктом звернення зі скаргою є кандидат на пост президента України, партія (блок); б) спори щодо дій чи бездіяльності кандидатів на представницькі посади, партій, що висунули таких кандидатів, блоків чи місцевих організацій таких партій, а також блоків місцевих організацій партій; в) спори щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, членів такої комісії.

Порядок вирішення виборчих спорів виборчими комісіями згідно з законом визначається Центральною виборчою комісією з урахуванням положень Конституції та кореспондуючих розділів відповідних виборчих законів. Як приклад можна навести Постанову Центральної виборчої комісії від 8 грудня 2009 р. «Про порядок розгляду скарг виборчими комісіями з виборів Президента України» [21], яка є обов'язковою для всіх виборчих комісій.

У будь-якому разі виборчий спір вирішується в порядку, встановленому нормами адміністративного або адміністративно-процесуального права, незалежно від того, чи є такий порядок судовим або позасудовим. Таким чином, можна говорити про те, що виборчий спір у його розумінні як особливий різновид юридичної справи слід використовувати як адміністративну категорію.

Порівняльний аналіз механізму судового розгляду виборчих спорів, а також норм діючого законодавства, які визначають розгляд виборчих спорів у позасудовому порядку, дозволив визначити їх найбільш суттєві відмінності:

— рішення адміністративного суду, що набуло чинності у встановленому законом порядку, є обов'язковим для виконання на всій території України. Таке правило гарантується відповідними статтями Криміналь-

ного кодексу України, які передбачають відповідальність посадових осіб за невиконання або неналежне виконання рішення суду. На відміну від рішень адміністративних судів, рішення виборчих комісій та комісій з референдуму не гарантуються охоронювальними нормами Кримінального кодексу України. Законна сила рішення по справі та можливість виконання такого рішення — це одна з найважливіших складових механізму поновлення порушених прав під час виборчого процесу чи процесу референдуму [26, с. 8]. За таких умов рішення виборчої комісії, що набуло чинності, гарантовано виконується лише у тому разі, якщо виконання рішення здійснюється автоматично під час його проголошення. Прикладом можуть бути рішення щодо скасування реєстрації кандидата, партії чи блоку; рішення про проголошення попередження учасникові виборчого процесу тощо;

— під час судового розгляду справи, що виникає з виборчого процесу, у встановленому законом порядку можуть бути застосовані засоби процесуального примусу. До таких засобів можна зарахувати попередження, видалення із зали судового засідання, застосування приводу свідка, експерта, перекладача та накладення штрафу за неповагу до суду. Суспільний порядок та дотримання встановлених правил всіма учасниками провадження з розгляду виборчого спору відповідною комісією не забезпечується такими засобами. Відповідно до п. 7.7 Порядку розгляду скарг виборчими комісіями з виборів Президента України, затвердженого постановою Центральної виборчої комісії України № 432 від 8 грудня 2009 р. [21], виборча комісія під час розгляду справи може прийняти мотивоване рішення про позбавлення присутніх осіб права участі в засіданні виборчої комісії, якщо вони перешкоджають його проведенню. За таких обставин особа, яку позбавлено права бути присутньою на засіданні комісії, зобов'язана залишити приміщення самотійно. У разі, якщо перешкоджання розгляду справи буде тривати, до такої особи може бути застосовано засоби примусу в загальному порядку правоохоронними органами;

— судові органи наділені більшим обсягом повноважень, які пов'язані з дослідженням доказів. Під час судового розгляду справи, що виникає із правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом, учасники процесу наділені правом заявляти клопотання про допит свідка з метою отримання доказів. Разом із тим вичерпний перелік доказів, які досліджуються виборчими комісіями під час розгляду аналогічної справи, міститься у п. 9.1 Порядку розгляду скарг виборчими комісіями з виборів Президента України, затвердженого постановою Центральної виборчої комісії України № 432 від 8 грудня 2009 р. [21], і є значно вужчим.

Наведені відмінності дозволяють зробити висновок, що адміністративний порядок вирішення виборчих спорів не створює для учасників виборчого процесу всіх умов для захисту своїх виборчих прав. Підтвердженням цього є позиція законодавця, який при вирішенні виборчих спорів надає перевагу саме судовим органам. Так, відповідно до ст. 93

Закону України «Про вибори Президента України» якщо скаргу прийнято судом до розгляду і з того ж питання та з тих же підстав її подано також до виборчої комісії, виборча комісія зупиняє розгляд скарги до набрання рішенням суду законної сили [20].

Слід також звернути увагу на зауваження і пропозиції Консорціуму громадських організацій щодо проекту закону «Про вибори народних депутатів України», в яких серед інших зазначається доцільність скасування можливості оскарження рішень, дій та бездіяльності, що стосуються виборів до виборчих комісій [22].

Адміністративне судочинство, як механізм, в якому передбачено збалансовані можливості учасників щодо захисту своїх прав, має беззаперечні переваги у порівнянні з позасудовим (адміністративним) порядком розгляду й вирішення такого важливого різновиду публічно-правових спорів, як виборчі спори. Зважаючи на це, виборчий спір можна визначити як справу адміністративної юрисдикції.

Узагальнюючи досліджені ознаки виборчих спорів як різновид публічно-правових спорів, можна виокремити такі їхні характерні риси: а) хоча б однією із сторін виборчого спору є учасник виборчого процесу; б) кожен з учасників виборчого спору по-різному усвідомлює обсяг виборчих прав та обов'язків; в) законодавство передбачає порядок вирішення спору у формі позовного провадження в адміністративному суді або заявної процедури в уповноваженій виборчій комісії; г) основним завданням вирішення виборчого спору є дотримання, захист чи відновлення прав, свобод і законних інтересів учасників виборчого процесу, інтересів держави чи територіальної громади.

Виходячи з розуміння виборчого спору як різновиду публічно-правового спору, можна запропонувати його уточнене визначення: виборчий спір — це справа адміністративної юрисдикції за позовом суб'єктів виборчого процесу з приводу порушення їхніх прав, свобод та інтересів під час призначення, підготовки й проведення виборів.

Л і т е р а т у р а

1. Бринцев О. В. Сутність правових спорів у сфері підприємництва та способи їх вирішення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Бринцев ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2001. — 20 с.
2. Грибок І. О. Поняття, структура та зміст інституту адміністративного оскарження / І. О. Грибок // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2003. — № 9. — С. 53–61.
3. Езеров А. А. К понятию конституционного конфликта / А. А. Езеров // Юридический вестник. — 2006. — № 3. — С. 94–100.
4. Зайцев И. М. Структура спора о праве / И. М. Зайцев // Вопросы теории охранительных правоотношений : материалы науч. конф. / [редкол.: В. В. Бутнев, И. М. Зайцев, Е. А. Крашенинников ; отв. ред. В. Н. Протасов]. — Ярославль : Изд-во Ярослав. ун-та, 1991. — С. 22–25.
5. Закон України «Про вибори народних депутатів України» : наук.-практ. комент. / [під заг. ред. М. М. Рябця]. — К. : Укр. інформ.-правовий центр, 2002. — 355 с.

6. Зеленцов А. Б. Административно-правовой спор (теоретико-методологические подходы к исследованию) / *А. Б. Зеленцов* // Правоведение. — 2000. — № 1. — С. 46–49.
7. Кальченко С. Особливості застосування положень Кодексу адміністративного судочинства України щодо оскарження порушень виборчого законодавства / *С. Кальченко* // Юридичний журнал. — 2005. — № 11. — С. 115–121.
8. Клімова Г. Юридичний конфлікт : причини і сутність / *Г. Клімова* // Вісник Академії правових наук. — 2002. — № 1. — С. 99–105.
9. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV // Офіційний вісник України. — 2005. — 26 серп., № 32. — Ст. 1918.
10. Лазор В. В. Проблеми правового регулювання трудових спорів і конфліктів за умов формування ринкових відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / *В. В. Лазор* ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 40 с.
11. Лупарев Е. Б. Понятие и признаки административно-правового спора / *Е. Б. Лупарев* // Журнал российского права. — 2002. — № 2. — С. 44–51.
12. Лупарев Е. Б. Соотношение административно-правовых и других категорий юридических споров / *Е. Б. Лупарев* // Российская юстиция. — 2003. — № 1. — С. 29–31.
13. Матвійчук В. К. Кодекс Адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / *В. К. Матвійчук, І. О. Хар.* — К. : КНТ, 2007. — 786 с.
14. Матиевский М. Д. Спор о праве в советском гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / *М. Д. Матиевский*. — М., 1978. — 25 с.
15. Осадчий А. Адміністративно-правовий спір як засіб захисту прав громадян у сфері виконавчої влади / *А. Ю. Осадчий* // Актуальні проблеми держави і права. — 2001. — Вип. 12. — С. 150–153.
16. Осадчий А. Ю. Публічно-правовий спір як предмет адміністративного судочинства / *А. Ю. Осадчий* // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. — 2005. — Т. 4. — С. 186–192.
17. Побирченко И. Г. Хозяйственная юрисдикция / *И. Г. Побирченко*. — К. : РИО МВД УССР, 1973. — 252 с.
18. Про вибори депутатів Верховної Ради автономної республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 10 лип. 2010 р. № 2487-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 35–36. — Ст. 491.
19. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 25 берез. 2004 р. № 1665-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 27–28. — Ст. 366.
20. Про вибори Президента України : Закон України від 5 берез. 1999 р. № 474-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 14. — Ст. 81.
21. Про порядок розгляду скарг виборчими комісіями з виборів Президента України : постанова Центральної виборчої комісії від 8 груд. 2009 р. № 642 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cvk.gov.ua>.
22. Пропозиції Консорціуму громадських організацій щодо проекту закону «Про вибори народних депутатів України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v043235\(52\)](http://cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v043235(52)).
23. Самсін І. Судовий розгляд справ про вибори / *І. Л. Самсін* // Вибори та демократія : наук.-просвіт. правн. журн. — 2007. — № 1. — С. 4–21.
24. Самсін І. Л. Адміністративне судочинство як механізм захисту прав учасників виборчого процесу / *І. Л. Самсін* // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 2. — С. 2–12.
25. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) / *О. Ф. Скакун*. — Х. : Еспада, 2006. — 776 с.
26. Смокович М. Визначення поняття та належності виборчого спору / *М. Смокович* // Вибори та демократія : наук.-просвіт. правн. журнал. — 2009. — № 4. — С. 4–18.
27. Сьоміна В. А. Проблеми законодавчого регулювання та практики розгляду адміністративно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / *В. А. Сьоміна* ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2005. — 19 с.

28. Уткин Э. А. Конфликтология. Теория и практика / Э. А. Уткин. — М. : Ассоц. авт. и издателей «ТАНДЕМ» : ЭКМОС, 2000. — 272 с.
29. Хаманева Н. Ю. Административно-правовые споры : проблемы и способы их разрешения / Н. Ю. Хаманева // Государство и право. — 2006. — № 11. — С. 5–13.
30. Чумакова О. В. Административно-правовые споры в сфере регистрации юридических лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Чумакова. — М., 2008. — 19 с.

А н о т а ц і я

Ківалов С. В. Виборчий спір як різновид публічно-правового спору. — Стаття.

Виборчий спір належить до групи публічно-правових спорів і характеризується особливостями предмета, суб'єктного складу та передбаченими законодавством способами розгляду і вирішення. Специфіка зовнішнього вираження виборчого спору та напрямки розвитку виборчого процесуального законодавства зумовлюють можливість визначення виборчих спорів як справи адміністративної юрисдикції за позовом суб'єктів виборчого процесу з приводу порушення їхніх прав, свобод та інтересів під час призначення, підготовки й проведення виборів.

Ключові слова: юридичний конфлікт; публічно-правовий спір; виборчий спір; справа адміністративної юрисдикції; адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом.

А н н о т а ц и я

Ківалов С. В. Избирательный спор как разновидность публично-правового спора. — Статья.

Избирательный спор относится к группе публично-правовых споров и характеризуется особенностями предмета, субъектного состава и предусмотренными законодательством способами рассмотрения и решения. Специфика внешнего выражения избирательного спора и направления развития избирательного процессуального законодательства обуславливает возможность определения избирательных споров как дела административной юрисдикции по иску субъектов избирательного процесса по поводу нарушения их прав, свобод и интересов при назначении, подготовке и проведении выборов.

Ключевые слова: юридический конфликт; публично-правовой спор; избирательный спор; дело административной юрисдикции; административное судопроизводство по делам, связанным с избирательным процессом.

S u m m a r y

Kivalov S. V. Election disputes as a type of public-legal dispute. — Article.

Election dispute is a type of public-legal disputes group and is characterized by special subject, subjective content and ways of consideration and decision that are stipulated in the legislation. Special features of internal side of the election dispute and directions of election procedural legislation development lead to the possibility of definition of the election dispute as a administrative jurisdiction case on the suit of subjects of election process concerning violation of their rights, freedoms and interests in the process of election fixing, preparing and implementation.

Keywords: legal conflict, public-legal dispute, election dispute, administrative jurisdiction case, administrative legal proceeding in cases connected with election process.